

YU ISSN 0351 — 7926

**G O D I Š N J A K
G R A D S K O G
M U Z E J A
V A R A Ź D I N**

broj 7

V A R A Ź D I N 1 9 8 5.

Uredništvo:

Antica Bregović, Marina Šimek, Ljerka Šimunić, Jasna Tomičić

Za nakladnika:

Jasna Tomičić

**U povodu 40-godišnjice oslobođenja zemlje i 60-godišnjice postojanja
Gradskog muzeja Varaždin**

Pokroviteljstvo:

CONING Varaždin

CROATIA ZO osiguranja Zagreb — filijala Varaždin

NISRO »Varaždin«, Varaždin

OSIZ za obrazovanje radnika za samoupravljanje Varaždin

PPK KOKA Varaždin

PTT saobraćaj Varaždin — OUR TELEKOMUNIKACIJE

SIZ u oblasti kulture općine Varaždin

VAMA Varaždin — RZ ZAJEDNIČKI POSLOVI

VARKOM Varaždin

VARTILEN Varaždin

Lektura i prijevod:

Bosiljka Paska (hrvatski)

Zoran Dučakijević, Mirko Malez (engleski)

Doris Baričević, Ladislav Šaban, Silvija Šamarija i Marina Šimek (njemački)

Godišnjak je tiskan u 1000 primjeraka

Tisak: NISRO »Varaždin«, Varaždin

S A D R Ź A J

Jasna Tomičić, Gradski muzej Varaždin Šezdeset godina Gradskog muzeja Varaždin Sechzig Jahre Stadtmuseum Varaždin	5
Mirko Malez, Zavod za paleontologiju i geologiju kvartara istraživačkog centra JAZU Spilja Vindija kao kultno mjesto neandertalaca The Vindia cave as a cult place of a neanderthal man	31
Marina Šimek, Gradski muzej Varaždin Kameni Vrh Kameni Vrh	49
Josip Crnički, Rudarsko geološko naftni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, OOUR Studij geotehnike Varaždin Petrografski opis artefakata s nalazišta Kameni Vrh kod Lepoglave Petrographische Beschreibung der Artefakte der Fundstelle Kameni Vrh bei Lepoglava	81
Željko Tomičić, Muzej Međimurja Čakovec Osvrt na jedan skupni nalaz antičkog novca iz Međimurja . . . Rückblick auf einen Gruppenfund Antiken Geldes aus Međimurje	87
Gustav Piasek, Medicinski centar Varaždin Nekoliko podataka o komunalnim, sanitarnim i socijalnim prilikama Varaždina u drugoj polovici XVIII stoljeća Einige Angaben über die Kommunalen, Sanitaren und sozialen Verhältnisse in Varaždin in der zweiten Hälfte des 18. Jhd.	97
Stjepan Hajduk, Zavičajni muzej Varaždinskih Toplica Prilog istraživanju povijesti pučkog školstva u Varaždinskoj županiji Beitrag zur Untersuchung der Geschichte des Volksschulwesens in der Varaždiner Gespanschaft	107
Ivanka Štager, Gradski muzej Varaždin Tarifni pokreti i štrajkovi radnika u Varaždinu 1919—1929. godine Tarfbewegungen der Arbeiterstreiks in Varaždin von 1919 bis 1929	121
Miroslav Klemm, Gradski muzej Varaždin Zbirka pečatnjaka Gradskog muzeja Varaždin Eine Petschaftssammlung des Museums der Stadt Varaždin	133

Doris Baričević, Arhiv za likovne umjetnosti JAZU	
Kameni spomenik sv. Ivana Nepomuka pred varaždinskim Starim gradom	151
Eine steinerne Statue des hl. Johannes von Nepomuk vor der alten Burg in Varaždin	
Ladislav Šaban, Zagreb	
Dva Josipa Pape posljednji graditelji orgulja u Varaždinu	161
Zwei namens Josef Papa, die letzten Orgelbauer in Varaždin	
Tihomil Stahuljak, Filozofski fakultet Zagreb	
Pustolovine jednog ljubitelja stare odjeće i nošnje u poslijeratnome Varaždinu	177
Die Abenteuer eines Liebhabers alter Bekleidung und Trachten in Varaždin nach dem Kriege	
Ljerka Albus, Gradski muzej Varaždin	
Narodna nošnja varaždinskog kraja	191
Die Volkstracht der varaždiner Gegend	
Marijan Kraš, Varaždin	
Bednjunsko ženidbo — Bednjanska svadba	207
Die Hochzeit von Bednja	
Antica Bregović, Gradski muzej Varaždin	
Zbirka Carabida Entomološkog odjela Gradskog muzeja Varaždin	221
Sammlung Carabidae der Entomologischen Abteilung des Stadtmuseums Varaždin	

Tihomil Stahuljak

PUSTOLOVINE JEDNOG LJUBITELJA STARE ODJEĆE I NOŠNJE U POSLIJERATNOME VARAŽDINU

Iza rata sestre Petković bile su već ostarjele dame, a stanovale su na prvom katu jedne oronule kuće u blizini Franjevaca. Ta kuća mogla je potjecati još iz osamnaestog stoljeća jer je jednu sobu sestara natkrivao strop sav ukrašen štukom. Same te dvije frajle posjedovale su još i jednu staru komodu iz vremena bidermajera i jednu starinsku uru koja je nosila oznaku nekog bečkog majstora. Sve ostalo u njihovu stanu, koji više nisu mogle održavati u uzornome redu, bila je kojekakva starudija bez veće vrijednosti.

Budući da je jedna od sestara Varaždinkama još uvijek krojila haljine, a druga kitila šešire, one su održavale odnose sa ženama iz gotovo cijeloga grada. Premda obim sestrama obrt nije više cvjetao kao prije rata, ipak su svakodnevno mnoge starije žene još uvijek posjećivale njihov stješnjeni stan, pa se u njemu u svako doba mogla zateći barem jedna živa lutka na kojoj su Petkovićeve iglama iskušavale sada neku prekrojenu haljinu, sada neki iznošeni kaput, sada neku maramu ili šešir. Naknadno više zaista ne bih znao kazati kako mi je jednoga dana mjeseca rujna godine 1949., dok sam čavrljao s tim sestrama, iznenada palo na pamet da bi mi upravo one mogle pomoći da se domognem nekih starih odjevnih predmeta kakve je iza rata očima posjetilaca skrivala još mnoga starija kuća Varaždina, a i Muzej u Varaždinu. Tu svoju mudroliju izbrbljao sam onoj od sestara koja nije pobolijevala na nogama i veći dio dana lješkarala je u postelji okružena šeširima. A da ovaj naum i ostvarim, svoju sobu u hotelu sučelice staroj Vijećnici zakupio sam odmah za čitav naredni tjedan. Ta jednostavna prostorića između soba brojeva 12. i 14. nije imala broja. Bio je to mudri oprez sujevjerne uprave hotela.

Još istoga prijepodneva na tržnici grada među stolovima piljarica Petkovićeve je od jedne znanice doznala da je meni za inat upravo jučer preminula neka Ježička kao već ostarjela žena i da je njena nasljednica nemalo zatečena. Jer pokojnica je ostavila iza sebe čitavo brdo haljina, a s haljinama vjerojatno i šalova i cipela.

Kao da nam pod petama gori, Petkovićeve i ja pobrzasmo u kuću žalosti. Stan zatekosmo u najvećoj pomutnji. Prevrtanjem sviju prostorića kao da se tokom samo jedne noći htjelo zabašuriti svaki trag dragoj pokojnici. Doznasmo da je već jutros mnogo toga otišlo u peć, ali da negdje još uvijek izgara jedan veliki slamnati šešir. Uz pomoć Petkovićeve stadoh zaklinjati nasljednicu da ga odmah izvuče. Kad ga je u jednome starome ormaru pronašla, svi zaboravismo na nemilu smrt i prasnusmo u smijeh. Skromni obod toga orijaša šepirenja bijaše ekvator promjera od gotovo metra, a njegov

tuljac sjeverni pol najmanje pola metra izdignut. Podnožje toga stošca na žalost ne obavijaše više nikakva lukava zmija-vrpca u sjeni prijaznoga grma cvijeća. Sve, što je od toga ukrasa šarenila glave nadživjelo jedru pokojnicu, bijaše sada tek nekakav spomen-rog ili stog požutjele slame, a kad se u rukama nasljednice izvrnuo, ukazao nam se i kao neka košara. U toj korpi nije više bilo ni osušenih glavica luka, ni gnijezda svježih jaja mladih lastavica, ni miševa. Baš ničega. Jednom riječi: smrt.

Da mi ta streha postane prvim nakupom iz nekada slavne varoši Varaždina, zapitah nasljednicu odmah za cijenu tog ostavštini. No ona odmahnu glavom i gurne mi u ruke ovaj predmet smiješkom neskrivenog zadovoljstva što ću je osloboditi toga krova koji nikome više ne može poslužiti ni za kuću, ni za ulicu grada, a ni za četverosatno putovanje osobnim vlakom od Varaždina do Zagreba. Ali kad nježno privinuh taj krovčić svome srcu, raznježila se nad nama i sama nasljednica. Suznih očiju povelala je Petkovićevu i mene u sobu u kojoj je Ježićeva jučer umrla. Iz smotanih ponjava i jastučnica hitro je iskopala jedan otrcani album starih fotografija, povadila iz njega nekoliko požutjelih Lypoldovih snimaka koje od reda prikazivahu odjevene Varaždinke s kraja prošloga stoljeća i spustila mi ih u šešir rječima: »O koje li sreće da ste došli još jučer! Bilo bi za vas i više poklona!«

No jedan sabiratelj starih stvari nikada ne zna iz kojega kuta vreba na njega sreća najveća, dok mu se malena znade i često nasmijati.

* * *

Iako slamnjak Ježićeve nikako nismo mogli saviti u novine tako da mu krajevi ne bi stršili napolje, odmah smo pohitali gradom do gospođe Hočeverove. S ulice banusmo u dvorište obrašteno travom ko korovom, a iz dvorišta digosmo se stepenicama u prvi kat kuće. Iz predsoblja stana upadosmo u nekakav izbočeni trijem. U njemu na jednome naslonjaču za njihanje zatekosmo samu vlasnicu kuće. Kad nas je ugledala, već postarija žena digla se i povelala nas u sobu.

Premda smo joj još izjutra najavili svrhu svog posjeta, upustila se Petkovićeva s njom ipak u najopširniji razgovor. A kad ovaj bijaše završen, prijazna vlasnica kuće još uvijek ne bijaše voljna pokazati nam ostatke svoje bivše odjeće. Prije toga moradosmo svakako ogledati joj stan.

U prvoj sobi bijaše štošta zanimljivog; ponajprije jedan osobito plemeniti ormar obrasca tabernakla iz vremena baroka; tog patrimonija držalo se i nešto staroga porcelana. Petkovićeva i ja ugledasmo i sebe u jednome starome zrcalu iz same Venecije ili Murana. Po zidovima bilo je u izobilju i starih bakropisa. Vlasnica kao da je bila voljna nešto od toga i prodati. Ja nisam krio svoje oduševljenje tim djelima, ali ovaj put odlučih ustrajati kod svoje najveće želje. Odrešito joj rekoh: zanimanju me jedino predmeti stare ponošene odjeće.

Ušli smo i u slijedeću sobu. Bila je posljednja. Još tokom prijepodneva Hočeverova je dovukla u nju s tavana kuće jedan crni crnim čipkama opšiveni haljetak, jedan bjeličasti steznik i jednu lepezu žbica od slonovače. Koprenom preko tih žbica ljeskale su se srebrne sićušne šljokice. Ti davni korijandoli bijahu rastegnuti u dvije girlande.

Smiješkom neke male zatečenosti priznala nam je Hočeverova da je nekoć sve to ona sama upotrebljavala. A ti su predmeti i doista potjecali još s kraja devetnaestoga ili najkasnije početka dvadesetoga stoljeća. No ja sam se možda i prehitro izjasnio da sam voljan kupiti samo crni haljetak. Uškrobljeni steznik nije mi se učinio više dovoljno značajnim za vrijeme secesije ili jugendstila, a istrošena lepeza bila je još samo ruševina sebe. Nekakav ozvjezdani Grebengrad.

No sad se moja pratilja upustila s Hočeverovom u jedan dugi razgovor. Naime Hočeverova je nedavno mnogo toga izgubila agrarnom reformom. Preostala joj je jedino kuća. Jedva si možemo predstaviti koliki porez ona otada plaća za nju. Priznala je da jedva povezuje kraj s krajem. Ali uprkos tome nikako ne bi htjela prodati i samu kuću, jer kuća je stari posjed njene obitelji.

A taj stari crni haljetak? Pa ta lepeza koja je već u raspadu? Ne, sve to ona nikako ne bi mogla nekome naplatiti. Već unaprijed je odlučila da mi sve te predmete pokloni. Bilo mi je to i nelagodno, ali pristojnost je od mene zahtijevala da sve to zahvalno primim. To sam i učinio.

* * *

No kako se sada odjednom snaći? Brza Petkovićeve već je jučer nešto provjerila: želimo li prodrijeti do Kleinbergerice, morat ćemo čvrsto zatresti zvonom na ulazu ljekarne. A kad smo to učinili, doista smo začuli zveket zvonca i negdje na katu kuće u susjedstvu ljekarne. Nemalo se prestraših! Ali Petkovićeve mi je sada sve objasnila. Kleinbergerova stanuje i sada u svom stanu, a jednoc je ona bila i vlasnica ljekarne. Tada su ovako neobično provedene žice dvostruke zvonjave i te kako imale svoje opravdanje. Ako bi noću, dok je na vratima ljekarne tinjalo maleno svjetlo, neki bolesnik prodrmao zvono, zabrenčalo bi jedno zvonce i u susjedstvu gdje je Kleinbergerova već snatrla u svom krevetu. Uz ovakav uređaj ona nije morala širom otvorenih očiju probdjeti svu noć za vratima ljekarne, nego je stražarila u svojoj postelji. No u hitrosti kojom je Kleinbergerova iza rata ostala bez ljekarne, jer je ova bila podržavljena, i Kleinbergerica je propustila raskinuti ovu mudru uredbu. A jer je Kleinbergerova otada u pomanjkanju sluškinje počela i zaključavati vrata dolje na kući svojega stana gdje još uvijek nema zvona, njoj sada i pogoduje doziva li je danju zvono ljekarne. Do male nezgode dolazi samo zatreba li neki nesretnik javnu ljekarnu noću. On tada s ljekarnom i Kleinbergerovu diže na noge.

I tek što smo ovaj put ali danju uznemirili i širom otvorenu ljekarnu, na prozor susjedne kuće u prvome katu izvirila je i jedna glava raščešljane kose. No kosa se odmah povukla unutra, a dolje je na vratima kuće zaškripala brava. Kroz otškrinuta vrata nagnula se napolje ista glava.

Kad smo se zajedno s glavom i mi provukli kroz vrata, u tjesnome hodniku stajala je pred nama čitavim tijelom krupnija žena, do velikih tamnih očiju zavita u ružičasti šlafrok. Ali krupnije iznenađenje bijaše predmet koji je držala u rukama. Bio je to čipkasti i čupavi bijeli suncobran, suncobran uzvitlanog i našušurenog poruba, na čijem je dršku također bila jedna bijela lopta od čipaka. Gotovo mi se učinilo i nevjerojatnim da je taj gro-

mobran jugendstila ta omašna žena jednoć nosila Varaždinom. Nije li se njime od strastvenih poljubaca jarkoga sunca morala braniti vjerojatnije njena majka?

No moja pratilja, koja je još jutros uznemirila ljekarnu i zatekla Kleinbergerovu, prva je vidjela i taj žestoki suncobran. Zato me je već unaprijed nastojala pripremiti: »Taj suncobran ćete svakako morati kupiti!« Ipak se takvome štitobranu od tuče nisam nadao. Vrhom koplja prekrasni štit žene bijaše svojevrsno remek-djelo! Pravi najumiljatiji lavež još i na prvi svjetski rat naoštrenih bajoneta!

Kleinbergerova je u mojim oičma morala pročitati nekakvi poraz jer je drškom nježno lupnula o zid i suncobranu smjelo podigla cijenu. Ali ja se nisam ni htio pogađati. Upozorio sam jednostavno ženu da nakon mene više neće imati prilike ikome objesiti taj suncobran. Jer koga još danas u Hrvatskoj zanimaju takve paučine? Zbog tog vjetropira sigurno nitko neće više kao umišljeni bolesnik po bijelome danu uznemiriti i nju i ljekarnu!

Kleinbergerova je vjetropiru ponešto i obalila cijenu, no kad se Petkovićeva i ja s vragoljanom nađosmo na ulici, ja sam se počeo bojati i javne sablazni u mirnome Varaždinu. No samo dvije gimnazijalke udariše se laktovima u slabine. Mudri Varaždin niti pisnu, niti zubima škrinu. Sretno stigismo Petkovićinoj kući.

* * *

»A danas ćemo pohoditi gospođu Platzer« nagovijestila mi je idućeg prijepodneva Petkovićeva. I opet je ta draga žena već izjutra pripremila i tu posjetu. »Vidjet ćete i uvjerit ćete se sami«, rekla mi je odmah za dobrodošlicu, »Platzerova je živi model onoga predratnoga vremena.« »A koliko godina ima ta dama?« zapitao sam svoju pratilju koja je u Varaždinu poznavala svakoga sa svim njegovim tegobama. »Osamdesetičetiri!« odgovorila mi je Petkovićeva najvećom sigurnosti. A ja sam se sada možda po prvi put i Petkovićevoj zagledao čvršće u lice. Došlo mi je da je zapitam koji rođendan je i sama već dosegla. Jer to sada nikako nije bilo u nje lako pogoditi. Njene zjenice mladenački su se krijesile, a obrazi joj bijahu i najprirodnije zarumenjeni. Naše zajedničko trčkanje Varaždinom za predmetima nekadašnjega odijevanja kao da ju je pomladilo. Ona je tako okretno brzala gradom da sam je ja sa svojih tridesetak navršenih mladenačkih ljeta jedva dostizao.

No na očigled jednoga raskršća Petkovićeva me iznenada pograbila za rukav. »Pazite«, dobacila mi je, »gospođa Platzer upravo nam presjeca put!« U biranu crninu odjevena već ponešto sagnuta prikaza, došavši iz jedne sporedne uličice, prestizala nas je i odmicala je dalje od nas. Budući da joj lice zastiraše obod šešira, nikako joj nisam mogao uhvatiti profil. No o lijevoj ruci prikaza je nosila sobom vidljivo praznu košaricu. Pošto je obišla možda i nekoliko trgovina da pronade sebi nešto za jelo, polaganim koracima vraćala se kući.

Petkovićeva i ja u hipu se sporazumjesmo pogledima. Zaustavljati tu staricu na ulici nije bilo probitačno. Svako postajkivanje moglo ju je i zamoriti i oneraspoložiti. Pobrzasmo dakle za njom, odlučni da je stignemo i zaustavimo na samome pragu.

Ali nije bilo lako ni nagovoriti tu ostarjelu ženu. Zadubljena u sebe ona kao da je bilo što već teško i zapažala, a doimala se i nagluha. No kad smo stali pred nju, između pramenova sijede začešljane kose dva dobroćudna oka zagledaše se u nas.

Ispovijedili smo se. A Platzerova nam je na to rekla: »Nešto još imadem, ali to moram potražiti.« I jedan maleni usputni osmijeh njenih očiju odao nam je da je i njoj već samo prisjećanje na te predmete drago. Pa zakoračivši na prag ovako je pokušala zaključiti svoj kratki razgovor s nama: »Kad pronađem te predmete, donijet ću vam ih kamo god želite.«

Petkovićeve, koja je znala svačije stanje u Varaždinu, protumačila mi je naknadno ovo prkosno ponašanje već ostarjele žene. Svoje posljednje godine Platzerova je boravila u samačkoj sobi. U tu sobicu moglo se ući samo kroz kuhinju u kojoj je kuhala njena gazdarica. Prijem bilo koga kroz tu kuhinju starici je bio zazoran. Zato je i svaki naš dolazak k sebi htjela predusresti. No meni nikako nije odgovaralo njeno odugovlačenje. Odmah me ugrizla savjest koliko dana ću još morati plaćati svoju sobu bez pravoga broja u hotelu, a da mi onda starica možda i dojavu da baš ništa potrebnog nije pronašla. A počeo me hvatati i strah kako će ta slabašna žena svoje uspomene raznositi Varaždinom. Iz nehata mogla bi ih prodati i nekome drugome. Neka je tumaranje gradom povede samo Starome gradu u Varaždinu! Ravnatelj Muzeja iz Starog grada bdije očima nad svime što samo vonja na starinu ovoga grada. Zato predložih Platzerovoj nešto sigurnije: predmete neka potraži odmah i snese ih dolje u dvorište. Za pola sata mi se vraćamo!

Oštro pazeći na staričine dveri uzšetalu smo se ulicom. Bili smo voljni šetati i dulje od pola sata, no starica je morala u svojem zakutku živjeti najurednije jer je brzo osvanula na pragu podržavajući obim drhtavim rukama jedan čipkama prevučeni i obrubljeni žućkasti maleni suncobran, jedno velo od žućkastih čipaka vezanih strojem i jednu lepezu od bijele svile oslikanu temperom. No dok sam ja vrsnoćom tih nalaza ostao zatečen, Petkovićeve se brže od mene snašla. Izravno je zapitala staru za cijenu.

No draga staričica bila nam je voljna sve to izručiti za tako skromnu svotu da na to nikako nismo mogli pristati. Ta bakica iz prošlosti očito nije više razumjela naše vrijeme dinara. Ja odmah odlučih da ću za zatraženu svotu uzeti samo lepezu, ali Petkovićeve me je i u toj namjeri pretekla. Približila mi se uhu i šapnula mi: »Lepezu uzmite, ali marame i suncobrana se okanite!« Što se dogodilo?

Za Platzerovom sišla je na dvorište i ona žena iz kuhinje. Prikravši nam se za leđa i ona je dobro shvatila iz ustiju Platzerove malenu brojku, te je Petkovićku šaptom hitro upozorila neka me odvrti od nabave svih tih stvari. »Zar ne uzdržavam ja tu staru?« zaključila je svoje upozorenje Petkovićevoj.

Ali zato je moja suputnica bila sva shrvana kad smo se samo s lepezom našli na ulici sami; ponajprije stoga što je mene morala ovako izdati, ali i stoga što su mi ovako izmakle one dvije preostale krasote. I dok je od njih Petkovićevu najviše uzrujavao čipkasti veo ramena i glave, mene je prvenstveno pekao onaj čipkasti suncobran. Jer takav odozdo svilom potstavljeni,

a odozgo vezivom okićeni suncobran nisam posjedovao. On me je podsjećao na vrijeme bidermajera, a ipak je bio izmišljotina druge polovice devetnaestog stoljeća.

No odjednom je Petkovićeva zastala uz mene. Skamenila me prijedlogom: »Šetajte vi samo dalje ovom ulicom. Ja se vraćam Platzerovoj i onoj ženi iz kuhinje. Porazgovorit ću još jednom s obje i o marami i o suncobranu!« Pročitavši jednom negdje u Schoppenhauera da je čovjeku korisno poslušati ženu u stvarima svakodnevice, nisam Petkovićevu pokušao odvratiti od njenog nauma. Ipak sam samo kao pesimist nastavio šetati ulicom.

Ali što je onaj razgovor u troje negdje u kuhinji dulje trajao, u meni je jačao optimist. Najzad sam počeo već i vjerovati da Petkovićeva neće banuti na ulicu bez vela i bez suncobrana. No kako se ona sveudilj još uvijek nije pojavljivala, počela me je mučiti jedna druga bojazan. Što će biti ako ovom ulicom mojega sumornoga šetanja iz Starog grada iznenada naiđe meni dobro znani ravnatelj Muzeja. Nismo li prošle godine tokom više dana obojica baš ovako zajedno šetali gore dolje ulicama staroga Varaždina? Ja sam Varaždinu izrađivao Pravilnik o čuvanju starina, a vrli ravnatelj Muzeja Varaždina svesrdno mi je u tome pomogao.

I dok smo tako obojica šetali gore dolje Varaždinom, svakoga prijepodneva prozori mnogih kuća bili su širom otvoreni. Varaždinke su vjetrile stanove i premetale su sobe. Istresajući na budući pravilnik prah staroga Varaždina mnoga bi se nagnula s krpama i kroz prozor. No uz mene sve su srdačno pozdravljale samo svojega ravnatelja Muzeja. Tim naklonima nisam se čudio, ali čudom sam se čudio kako su one same od sebe nudile ravnatelju nekakve poklone za Muzej; jedna dva svijećnjaka koja je taman prošloga tjedna zatekla na svojem tavanu, druga jedan prastari sat koji više nije imao njihalo, a treća opet nekakvo istrošeno vezivo svoje bake, ili čak prabake. No zdušno radeći sa mnom na Pravilniku savjesni ravnatelj Muzeja nije ni jednoj skrenuo u kuću. Svakoj je samo nešto obećao. Jednoj je rekao: »Sutra ću doći!« A drugoj: »Prekosutra ću navratiti!«

I tako iza dvadesetogodišnjeg opstanka Muzeja u Varaždinu ravnatelj toga Muzeja kao da sâm više i nije sabirao starine Varaždinom. Zahvaljujući Varaždinkama Varaždin je uz njega i sam sabirao i izrađivao sebi Muzej. No ponekoj stvarčici, koja bi ravnatelju ovako stigla u Muzej, on je uz Pravilnik čuvanja starina nekad znao i zaboraviti pribilježiti nositeljicu i darovateljicu neke stare maramice s monogramom koju je dobio kroz prozor, neke torbice s papirnatim krunama, neke iznošene cipelice sa žniranjem. Pa ako se Varaždin mnogoj od tih već pomrlih žena nekoć i divio, sutra će se morati diviti još samo njenim rukavicama, orukvicama i rukavima. Ime ljepotici više neće znati.

No kad sam sada godinu dana kasnije sâm ovako šetao jednom ulicom grada Varaždina, spopao me već i grdni strah da taj ravnatelj tom ulicom ne naiđe i zapita me zašto ja ovaj put bez njega šjećem Varaždinom. Zar Varaždin nema dovršen Pravilnik čuvanja starina? I neka onda baš u tome istome trenutku kao svjedok Pravilniku i Petkovićeva pod starinskim velom i suncobranom iziđe na ulicu!

No ravnatelj Muzeja ipak nije naišao. Ali osvanula je zato Petkovićeva. Sami pregovori u kuhinji bili su kratkotrajni, ali dugi iza toga bijahu

razgovori. Tri Varaždinke morale su zajednički obraditi ne samo priličan dio prošlosti Varaždina, nego i sadašnjosti njegove. Jer i najvrsniji ravnatelj svakoga Muzeja poznaje jedino prošlost svojega grada. Zagledom na sadašnjost nikada mu ne stižu u ruke dovoljni pisani izvori, a pogotovo ne likovni. Dotle žene, živahno razgovarajući između sebe o svojem gradu pogledom na sadašnjost doznavaju sve, pa su ponekad uz kavu u stanju poricati i budućnost.

Ne držeći se tako postojano kao mi muškarci ni pisanih, ni građevnih spomenika, žene i svoju odjeću brže prekrojavaju, odbacuju ili povjeravaju plamenu. I kroje i šiju sebi nove haljine da bi nešto svježijeg imale i odjenuti. Žene tako ostaju žene, pa će i Varaždin ostati Varaždinom. Ali gdje je Varaždinu ostao Pravilnik čuvanja starina?

Pretposljednog dana mojega zadržavanja u Varaždinu žena upravitelja groblja uvela nas je ravno u najveću sobu svojega stana. I nekoć je ta soba morala služiti primanju gostiju, ali s ručkovima i večerama. Sredinom sobe oko izduženog stola redale su se još uvijek stolice. Na zidu nasuprot prozorima bio je ormar s čašama kojemu je donji dio bio izbočen za posluživanje. Sve je to pripadalo jednom dobu oko prvoga svjetskoga rata i nije predstavljalo veliku umjetnost. No Halerova je u tu sredinu unijela jednu iskrenu toplinu. Njena prosijeda kosa bila je još uvijek lijepa, a njeni smireni pokreti čak i dostojanstveni.

Odmah nam je najizravnije rekla da ne posjeduje više nijedan od onih predmeta za kojim tragamo jer od prvog svjetskog rata na ovamo mnogo se toga događalo. Najzad je nahrupio i drugi svjetski rat kad se moralo isprazniti tavan kuće u strahu od bombardiranja. Po ratu su se supruzi morali i povući iz jednoga dijela stana, a tada je mnogo toga otišlo iz kuće. Od vrednijih predmeta starije odjeće nešto se i prepravilo, nešto iskoristilo i za druge svrhe, pa im tako nije preostalo više ništa.

No sada, nastavila nam je Halerova pripovijedati svoje nevolje, sada je tište velike brige. Prije tri godine umirovili su joj mruža. Iza toga on je i teško obolio. Pobolijeva, ali lomi ga i to što drugi mrve djelo njegova života. A to je groblje Varaždina, Svi ga Varaždinci znaju, no da li ga i ja poznajem? »Samo donekle«, uzvratio sam gospođi Haler, »no mene bi naročito zanimalo kako je vaš suprug došao na samu zamisao jednoga upravo takvoga groblja?«.

Sad se ona i raspripovijedala. Tek iza kako je mnoga groblja upoznao u drugim zemljama, u Haleru je sazrela ideja o groblju u Varaždinu. A iza toga utrošio je mnoge godine da svoj naum u samom Varaždinu i provede. Pošto je groblje pretvorio u najljepšu prirodu, pretvorio je i tu prirodu u najljepšu građevinu mrtvima. Težeći jednostavnosti dosegao je veličajnost.

U njegovu djelu ima predjela dostojnih smrti.

A mene je to njezino prepričavanje sjetilo i nekih općenitih istina o grobljima. Gotovo svako groblje predio je grada ili sela kojega se svaki kloni dok je živ i samo mrtvi vode ga povremeno groblju. A mrtvi, gotovo svugdje osuđeni od živih na život izvan naselja živih, nemaju smisla niti za urbanizam, niti za arhitekturu i zato su im groblja, ako ih živi ne drže u nekome redu višega stepena, samo uređeni grobovi. A mi opet kao ljudi

živi s mrtvima pogotovo teško izlazimo na kraj bez urbanizma i vrsne arhitekture i groblja su nam upravo prijeko potrebna da sredimo odnos sebe i mrtvih. Htjeli nehtjeli, mi se tako s mrtvima i moramo baviti, no kao pojedinci toj brizi nikako nismo dorasli. Što god bila sama smrt, svi je lakše snosimo u drugima i pomoću drugih. Zato se s onima koji umiru i opraštamo rađe uz druge, a s drugima ih lakše sprovodimo i do nužnoga groba.

Uz jednom prepoznatu istinu da nam je uz našu brigu za pojedini grob za groblje potrebna briga i drugih, crkva je odavno uzela na se taj teret. Država je toj brizi naprotiv rado izmicala i trebalo je dosta vremena da se oko svojih groblja počmu truditi općine i najprosvjećenijih gradova. Što je općine svugdje odvrćalo od prisnije i žustrije brige za mrtve bila je okolnost da se mrtvi nikada nisu dali sklonuti na plaćanje nekakvih poreza i nameta za sebe. Uz mrtvome žive rođake, zabrinute za njegov grob, dio troškova oko čuvanja mrtvih uvijek je morala preuzimati na se i zajednica. A toga se spremnije laćala zajednica nekakve općine vjernika nego li općina svih seljana seља ili građana grada.

Tako u odnosu prema mrtvima gradovi tek s krzmanjem postadoše grobari, i to onda kad se već dobrano uvidjelo kako zakapanje pokojnika nije samo premetanje zemlje lopatom, nego i zadaća kulturna. A dokle god su se općine žacale pokapanja mrtvih upravo tako, gradovima su uvijek iznova bili potrebni ljudi nametanja im upravo takve brige za mrtve, a ne samo jada puka s kuknjavom i motikom.

Kao malo koji hrvatski grad Varaždin je u svojoj prošlosti imao nekakve svoje uzlete s kulturom. (Ne izlete u kulturu! Na to su bili osuđeni neki drugi manji nam gradovi.) A te uzlete Varaždina sad s građevinama, sad s ustanovama, izvodili su u Varaždinu najčešće i nekakvi natprosječnici. No naknadno te uzlete Varaždinu drugi bi ili mutili ili uprskavali. Kako britko je to čitko još i danas iz starih palača Varaždina! I s njihova smrknutog lica, a pogotovo namrgođena im naličja!

U Varaždinu se dakle na vrhu uprave groblja svojedobno našao Stjepan Haler, a onda pogotovo pravodobno Herman Haler koji je svoj proćućeni i istančani smisao za groblje uspio nametnuti i svojem gradu. Gle, ovoga izgrednika! Prvaci Varaždincima nisu dakle jednoć bili samo nekakvi Erdödyi, Draškovići, Zakmardyi i Patačići, nego još i naknadno bilo je u belome gradu nafilanih škrlaka i nekakvih Škrleca, i Beloševića, pa i Filića! I tako našao se u Varaždinu i taj Haler. Hvala mu!

A Herman Haler je ne samo Varaždinu nego i svim drugim našim gradovima jedna pouka: svako kulturno držanje groblja zahtijeva i novaca, ali zbog nehaja mrtvih oko svakoga groblja zahtijeva ono i ukusa od živih, a nadasve smisla za urbanizam, za arhitekturu, za plastiku, za krasopis i krasokles a napose za vrtanu umjetnost. A sva ta umijeća pojedinac teško sjedinjuje u sebi, ali pogotovo ih jedan grad teško objedinjuje. Ljudi opet koji se ponekad i uspješno kine drugim brigama, no samo grobljem ne, najčešće nisu ni svjesni težine i zamršenosti zadaće umjetničkoga oblikovanja uprave groblja. Ponekad takvi ljudi čak i rado posjećuju groblje svojega grada, rado njime i šeću, pa čak i uživaju u takvome groblju, ali samo kad švrljaju njime kao nezaposleni i nebrižni.

No u biti svako, a napose umjetnički oblikovano groblje, niti je živima namijenjeno šetalište, niti odmaralište, niti zabavište, a napose nije ono izletišta za legije stranaca. Stanemo li prosuđivati groblje s ovih praktičnih gledišta, kulturna mu vrijednost postaje i sumnjiva. I zato kulturno njegovanje groblja ostaje i najkulturniji luksus: mrtvima ono ne treba i sva muka oko groblja ne koristi nikome, ne umije li pojedinac domašaje te muke iskoristiti za sebe. No svakako još prije smrti mora on to za se izvojevati!

Pa dok se tako mnogi Varaždinci danas ponose grobljem Varaždina, a i mnogi stranci tome se groblju dive, to isto groblje zahtijeva od pojedinca i vremena i napore da ga shvati. Varaždinci iz udaljenijih dijelova Varaždina imaju danas već i malo vremena za to, a stranci toliko vremena pogotovo nemaju. I jedni i drugi u sve većem broju dolaze tome groblju svojim automobilima, te se ispred toga živoga groblja mrtvih već od jutra stere jedno groblje mrtvih automobila živima, groblje koje je živome groblju Varaždina ruganje. Premda se ne da poreći da se u tome vašaru limenih lijesova znade zateći i lijepih mogućih grobova živima, ipak je sva ta starudija žmigavaca najgori zakrčeni pristup samome groblju Varaždina koje nikako nije posvudašnje. Zato to groblje i iziskuje za se najpažljivije promatranje, najsabranije udubljanje, a to je pak onaj luksus koji si danas već malo tko može priuštiti. Jer nema za nj ili vremena, ili ukusa, ili znanja, i tako dalje...

A takvo potrebno vremenito svraćanje groblju Varaždina ni danas ne započima na tom pretposljednem počivalištu automobila Varaždinaca i stranaca. (Pravo groblje tim limenim automobilima bit će jednom negdje drugdje i onamo ih živi mrtvaci neće odvoziti okićene lovorikama!) Pravo skretanje Halerovu groblju počima kod jednoga kipa s pogledom na staru tvrđavu Varaždina i na stare ulice varoši Varaždina. Kip je oštećena Marija na postolju iz baroka, a pod suncobranom iz daleke Kine. Na uglu dviju ulica, nesigurna za sebe, pod zrakama sunca, ta Marija ipak još stoji. Teško je kazati iščekuje li ona još koga, a još je teže reći što nju samu očekuje. Možda je ipak netko i voli, netko tko joj je darovao maleni kipić od porcelana koji se bez suncobrana vrze oko njenih nogu. Taj je svakako priznao da Mariju voli, ali nije odao da je i pravo shvaća.

Da se na protivnom uglu tog raskršća ulica nije jednom zatekla stara rudarska škola, vjerojatno se nikada do nje upravo ovdje ne bi našla i nova. A toj novoj školi doskora se ovdje pridružila još jedna druga, pa je za leđima Mariji nastala ovdje prava ulica škola i više baš ni po čemu čovjek ne bi rekao da ona ikoga vodi iz grada groblju. Ta gdje kome pokazuje samo još Marija pod suncobranom od lima.

Gdje u školovanoj ulici očekuju smrt dvije starice kuće stanovanja. ulica je nekoć kao ulica grada i prestajala, a groblju je dalje kročila sjenovita cesta drvoreda. To je bila živa pratnja drveća i živome i mrtvome čovjeku do posljednjega počivališta. No tu se uz stara stabla u špaliru pojavljuje još i danas jedan dugi zeleni zid. On krije stari rasadnik ukrasnoga drveća i cvijeća namijenjenog grobovima. Kao grm ružinih pupoljaka rumeni se ovdje u jeseni jedna divlja jabuka. Kao omorika srebrna ponosi se ovdje

jedna jela iglica. Kao škola dječurlije roji se ovdje jedna plahčica cvjetova koju poput odgojiteljica opkoljuju zelene djevojke smreke.

I već smo tako bez svakoga automobila najprirodnije i na kraju drvo-reda u špaliru i na početku samoga groblja u miru. Jedan visoki zid, jedna niska balustrada, jedna kuća prizemna izdignutoga zvonika i križa nagnutoga, to je ono čime nas groblje dočekuje. Dobro je!

A iza kamene ograde tu su odmah i opet smreke, a kuće s tornjem i ovdje drži se zeleni zid. No sve to nije više nikakav groblju rasadnik. I rasadniku to je groblje, i ostat će. Osim dakako ako mudraci i izgubljeni likovnjaci jednoga dana ne pronađu da ovo nije dovoljno ni narodno, ni napredno. No upravo takvo kakvo jest ono dostojno predstavlja vrijeme svojega stoljeća. Sve je tu dorečeno, ništa nije zaboravljeno, ništa nepotreb-noga nije dodano, ništa potrebnoga nije prešućeno. Čak i stari grobovi, koje ovdje nitko više ne njeguje, odmah su uočljivi, pa kulturnome čovjeku odmah biva poznato da nije ušao u neko groblje od danas i da ga neće ni ostaviti u sebi prazna.

S izdignute terase meko potaracane šljunkom širi se pogled na glavni i najširi put. Dok rođaci hrle mrtvima sporednim putevima uza zid, samotnici ovdje nikada ne pogađaju odmah što traže za se od ovoga staroga groblja i što će u njemu naći. Sred širokog puta visi Krist na križu na samome križanju. Čitavo groblje počiva tako na križu u miru velikih pačetvorina. No kako to ovdje skrivaju bezbrojni zeleni stupovi, a negdje i zeleni zidovi u kojima skriveni stoje nadgrobni spomenici, znatiželjom ovamo zavedeni brzo zalazi među te zelene prizme ne sluteći da će se izgubiti u njima i istom kasnije ponovno se naći.

Ali sad veći sad manji, sad kraći sad duži prostori, prostori nikada posve otvoreni, ali i gotovo nikada posve zatvoreni, dočekuju ga i puštaju ga u hodanju i u divljenju zelenim tijelima i kamenim djelima uvijek sve dalje i dalje. Ipak, većina znatiželjnika u ovom zelenom labirintu, oduševljena i ponosna, pre naglo opet izbija na glavni put da bi na njemu našla svoj mir i smirena s groblja i otišla. Tek jedna manjina potražiti će i naći će sebi hod i uz mrtve ostati.

Jer uz glavne ukrštene puteve postoje i užji putevi sporedni. Upravo ti su najljepši. Ne stružu šljunkom i cipelama o same grobove, nisu napučeni klupama koje pokojnicima okreću leđa, nisu ni mimohodi školarcima, ni samohodi zaljubljenim parovima, već ti mali putevi grobljem služe zato da jedno vrijeme provedeš sam s mrtvima. To im je sve.

A hodajući tako i samo tako pronaći ćeš još jedan put koji će te dovesti u prostor sav otvoren i zatvoren. Tu sred groblja bit ćeš iznenađen grobljem drugačijim, grobljem bez kamenih spomenika, grobljem bez zelenih prizama, valjaka i čunjeva zelenih, pa čak i bez vidljivih humaka. Između zidova odmaknutih i travnjaka primaknutih ti ćeš pod jednim zelenim suncobranom u križištu samotnih staza ugledati samo jedan obelisk i to će ti biti sve! A s obeliskom htio ne htio pročitati ćeš samo jednu jedinu riječ i dvije brojke. I to će ti i reći sve.

Vojnicima koji su pali između tisućudevetstoičetnaeste i tisućudevetstoisamnaeste godine to je sav poklon koji im je naknadno dao, ali izmaštao

im ga je tako smireno, da ćeš ovdje i ti pod zelenim granatim nebom jedno vrijeme provesti među ratnicima. I spoznat ćeš da tim smrtnicima nije spomenik samo ovaj obelisk nego i krošnja iznad njega, i pokošena trava između zelenih zidova.

Zelenim zidovima zarobljena ta trava ne bori se više. Štitove obrane sebi zauvijek zakačila je za obelisk. Svoje puške s bajonetama zauvijek zarinula je s korijenjem u zemlju. I još samo kao živi kordoni živice ovdje vojnici sebi na straži stoje.

Tek ovim spomenikom poučeni, dalje hodajući grobljem, nazrijevamo da su u njemu i svi zeleni stupovi, prizme, valjci i čunjevi živi pokojnici, živci koji bdiju i čuvaju grobove, i da je čitavo ovo groblje groblje ljudi ozelenjenih čempresovinom, ljudi koji ko čempresi žive. I ne lutajući više među njima zapitkujemo se: čemu ovdje živi ljudi tim živim ljudima još i cvijećem kite grobove? Jer da nema ovdje tog šarenika, ovo groblje ne bi živjelo i mrtvim cvijećem. Živjelo bi samo živim grobovima koje jedino ljubav održava, a koje timari uprava groblja.

I tako hodajući ovim grobljem tek naknadno doznajemo da se ono krutim zidom opeke i kamena odbija od grada i da je taj zid upravo posut grobnim natpisima i načičkan zidanim grobnicama. Ipak je i ovo ziđe groblja živahno, te nimalo nismo zatečeni kad nas put uz njega na kraju dovede jednoj izuzetnoj grobnici. Izvana zamrljana, a iznutra zakrčena gredama i odloženim biciklima, ova bijela kapela prostor je najradosnijeg mira u zrakama sunca koje navaljuje u nju... kroz velike prozore devetnaestog stoljeća. I iza tog zdanja providna i puna bijelog i zelenog svjetla opet je živica u sjeni zelenih borova. Ona je groblju najljepša međa jer ga i omeđuje i ne omeđuje.

A gdje smo to hodajući ovim grobljem nešto vidjeli, sada na kraju više se i ne sjećamo: uz jednu staru pumpu vrzmali su se grmovi kopljastog lišća. Drugdje nam je hodanje zapriječila uzdivljala trava. Negdje su zeleni stupovi uporno stajali kao goreće svijeće. Drugdje su na nekome grobu i svijeće gorjele kao stojeći stupovi. Negdje kao da je bila posustala ruka i samoga vrtlara. Drugdje kao da su i sami mrtvi već otišli s groblja da bi se preostali osjećali samiji. Negdje su oni koji odoše porušili iza sebe čak i spomenike, a drugdje su preostali primili na se tek lagane drvene križeve ili pak teške gvozdene. Između svih tih mačevalaca života spazili smo negdje i mačke, a drugdje i guštere. U jednome rijetkome gaju našli smo se na čas u jednome groblju križeva. Oni su bili zarašteni visokom travom, a topole iznad njih njihale su se i šumjele.

Vidjeli smo to groblje jednoć još prije rata kako se nekamo dalje samo ko gola tratina širi. A upoznali smo već tada i sunce nad njime o podne, a vrhom krošanja mu i oblake sa suncem o zapadu. Vidjeli smo sred njega već jutrom i Anđela Smrti koji vodi sa sobom i staro i mlado ususret nekome čudnome kraju i neznanome zavičaju. To je dakako morao otkriti i izreći samo umjetnik da bi ga shvatio i običan smrtnik. Pa da zatim odu s ovoga svijeta i Leitnerovi, a Muzeju u Varaždinu i oni ostaviše slike i još neke predmete.

Da sve to objedini Haler je dugi niz svojih godina posvećivao tome groblju. Poklanjao mu je svoje najpronicijavije zamisli, svoje najtananije

osjećaje, svoje najljepše misli. A dotle je nužno i zanemarivao prebivalište samoga sebe i žene. Sučelice groblju za ženu i sebe odnjegovao je tek skromni vrt, a za prozorima toga vrta u pohvalu im uredio je još skromniji stan. Opraštajući se sada od Halerove pohvalio sam sam jedino groblje koje se iskosa nalukavalo k nama u taj stan.

Ali kao da je upravo to najviše ganulo Halerovu. Ustala je i uz kratku ispriku izišla je iz sobe. U susjednoj sobi zaškripila su vrata starog ormara i žena se vratila s tamnim predmetom koji je šutke položila pred mene na stol. Bila je to lepeza od crnoga perja noja. Kad sam je htio zapitati za cijenu, pretekla me riječima: »Za vas ne stoji ništa.« I pokupio sam tako tu lepezu crnine kao uspomenu na nju i na sve Varaždinke koje su danas već mrtve, a jednoć su nosile Varaždinom šesire čitavih grmečaka cvijeća i dražesne suncobrane s volanima. No zaslugom Halera pretvorile se i one u Varaždinu u zelene stubove, valjke i čunjeve, a njihovi šeširi i suncobrani u zelene krošnje. Tako odoše, a tako i ostadoše žive. I Varaždinke zauvijek!

Posljednjega prijepodneva mojega njuškanja po Varaždinu Petkovićeve i ja odlučismo posjetiti barunicu Ožegović. Ali sam početak te navale na Belu ne bi nam jednostavan. Kad odrinusmo teška vrata barokne kuće za leđima Svetoga Nikole, zatekosmo se u predvorju iz kojega su se neočekivano duge stepenice penjale prema katu. Svaki prosjak tu je gubio hrabrost i čedno se vraćao na ulicu. No Petkovićeve, koja je Varaždin držala u svojim rukama kao švelja, podigla je malo okrajak svoje duge suknje i zakoračila petom na prvu stepenicu. Za njom sam i ja osjetio kako mi stupanje već na drugu biva laglje, a negdje na sedmoj ili osmoj kako se i drvene stepenice i klimaju pod našim stopalima. Iako bolja, zanemarena kuća očito je trebala popravka.

Kad smo konačno stigli na gornji podest stepeništa, vrata stana ugledasmo samo pritvorena. I u dnu predsoblja ona bjehu otškrinuta. Kroz njih razabراسmo kuhinju. Petkovička je pokucala i ušli smo.

Do samoga štednjaka stajala je već postarija žena vrlo izrazitih očiju i napadno velikog nosa. Bila je niskoga rasta i opasana dugom pregačom. S kuhačom u rukama pošla nam je u susret i prijazno nas nagovorila. Za mene nije više bilo sumnje. Natürlich bila je to sama barunica. Ispričala se što je zatičemo ovako uz kipuće lonce ali noseći i dalje pregaču i kuhaču pred sobom kao žezlo povelala nas je u sobu.

Njen glas bijaše dubok i muški taman, ali držanje ženstveno i srdačno.

Zapodjela je razgovor s nama tako duhovito da je naše priznanje po što smo došli palo pred nju kao najzgodnija dosjetka. No kad ju je prošao glasan smijeh, osjetismo i mi trpkocu svojega prohtjeva. S gorčinom izjavila nam je da od takvih predmeta više ništa ne posjeduje. Zar mi ne znamo da su tokom rata partizani ispraznili Belu? A sa starim ormarima odoše i stare haljine i one brokatne i one svilene, a i platnene. »A kad smo nakon rata«, zaključila je Ožegovićeva svoje ispričavanje, »ostali i bez dvora, preostao nam je još samo ovaj stan u Varaždinu. Takva kakva jest njegova oprema sva je pred vama.«

Da se u to uvjerimo, sad nas je povelala i u drugu sobu. No i ta bijaše zatrpána preživjelim stvarima, a te stvari bile su u jadnome stanju. Naime,

do iza rata stan Ožegovićevih sastojao se od više soba. Sada bilo je to još samo neko sklonište od dvije sobe. No budući da su Ožegovići svoje najvrednije pokućstvo oduvijek držali u Beli, njihovo kućanstvo u Varaždinu bilo je uvijek mnogo skromnije. Sad je pod debelim prahom u te dvije preostale sobe samo još poznavalac mogao prepoznati tu neki ormar iz bidermajera Beča, tamo neko zrcalo u okviru iz baroka Varaždina, a negdje i zaustavljenu uru iz vremena Napoleona. Iz druge sobe nalukavala se u prvu još i jedna starija ura iz osamnaestog stoljeća. A na sav taj nered mirno je zirkala iz svojega okvira i jedna Ožegovićka koja je živjela u drugoj polovini devetnaestog stoljeća. Dok se u jednome uglu sobe konstruirao i jedan stalak za svijeće s kraja minuloga stoljeća, nedvojbeni noviji uljezi u tu sobu bijahu i jedan noviji krevet i jedan nezgrapni ormar. Do prozora maleni stol, natkriven baldahinom bijeličastoga veziva, mogao je barunici jednom biti kutak češljanja i naprašivanja.

Kad smo posjedali oko stola ja sam spazio na njemu jedan stari album fotografija. Okovi s njegovih korica bijahu poskidani, mnoge stranice istrpane mu a iz preostale stranice i slike su bile povadene. To se još zateklo u Beli. Uz takve krhotine zaista nije bilo mudro zapitkivati još i za nekakve preživjele kravate, pojaseve ili rukavice.

»Rukavice?!« trgnula se iznenađene barunica Ožegović. »To bi se još negdje možda moglo i pronaći!« I pošto je prevrнула ladice jedne komode, iz jedne je iščupala čitav svežanj prstiju. Kad smo taj čvor uspjeli raščiniti, osvanuše pred nama jedne rukavice nekoć do lakata, druge kratke samo do zapešća, a treće zablistашe jer su bile dragim kamenjem posute. No to kamenje bijaše iskričavo staklo. »Još prije nekih pedeset godina sve sam to nosila«, nasmijala se živo barunica, te je na to neočekivano i golim rukama pograbila sa stola odloženu kuhaču i nestala u kuhinju. Odanle je dopirao žitki miris. Nešto je bilo zagorjelo.

A mi ostali smo sjedeći pored stola zamišljeni nad tim rukavicama. Jedne je mlada barunica navlačila na prste kad je polazila u šetnju Varaždinom ili nekim znancima u posjetu. Rukavice od plemenite kože služile su joj za uzde konjima kad se vozila iz Varaždina u Belu ili iz Bele u Varaždin. Osute kamenjem mogle su biti namijenjene samo plesu. Iščekujući barunicu iz kuhinje da nam sve to potvrdi, ostadosmo zatečeni kad je umjesto nje ušao u sobu već postariji muškarac istrošenog izgleda. Bio je to sin barunice. Kad je ugledao majčine rukavice razastrte stolom, trpko se nasmijao i sjeo do nas.

Njega nije bilo lako uvjeriti da je razlog naše posjete ozbiljan. Sumnjičavo je promatrao mene, a s vjerom Petkovićevu. Bez riječi uzeo je novac koji sam mu ponudio, nikakve rukavice za njega nisu imale vrijednosti. »Bela je bila nešto«, prošaptao je pred sebe, »a ovo nije više ništa, to nisu više ni rukavice.«

Pokupili smo rukavice i ustali. Ožegović nas je ispratio do gornjega podesta stubišta i na njemu se i oprostio s nama.

No silazeći osjetio sam da on gore na podestu i dalje stoji, misleći valjda da se mi odozdo ispred vratiju više nećemo obazreti gore. No kad sam to hvatajući kvaku ipak učinio, ugledao sam ga uronulog u neko razmišljanje. On je očigledno mislio: Kako je smušen ovaj svijet! Dok nam ci-

jeli staleži i redovi odlaze u nepovrat, neka učena stvorenja sabiru sada njihove tričarije: rukavice im i kravate, torbice i rupčice, a s češljevima jamačno i njihove vlasulje i brkove. Da bi za kasnija pokoljenja sve to jednom bila i povijest naroda, a možda i svega čovječanstva!

Dok je ovo mislio negdje na svojem gornjem podestu barun Ožegović, ja sam na svojem donjem podestu tiho pomislio nešto drugo: upravo ti osporavani predmeti predstavljat će sutra povijest, bez vlastitog kišobrana i bez nečijih naočari, povijest bez svake vlasulje i bez ičije krinke. I svakako — bez šminke! Jer svako doba svoju šminku debelo troši i ne ostavlja je u nasljeđe kasnijim ljubiteljima šminkanja.

DIE ABENTEUER EINES LIEBHABERS ALTER BEKLEIDUNG UND TRACHTEN IN VARAŽDIN NACH DEM KRIEGE

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor dieses Artikels war in September des Jahres 1949 in Varaždin. Mit Hilfe der Schwestern Petković, schon älterer Damen, von denen die eine noch immer als Schneiderin arbeitete und die andere sich mit dem Verzieren von Hüten beschäftigte, traf er sich mit vielen älteren Varaždinerinnen. Dank ihrer Bekanntschaft besuchte er die Erbin irgendeiner Ježička, von der er einen grossen Strohhut bekam (Durchmesser fast 1 m) und ein altes Album mit Lypoldt-fotografien der Varaždinerinnen aus dem Ende des vorigen Jahrhunderts. Frau Hečever gab ihm ein altes schwarzes Kleid und einen Fächer, Frau Kleinberger verkaufte einen weissen Sonnenschirm mit Spitzen und Frau Platzer einen Fächer.

Bei der Baronin Ožegović, der früheren Eigentümerin des Schlosses in Bela, fand er einige Paare Handschuhe. Er besuchte auch die Ehefrau des pensionierten Friedhofverwalters Herman Haler, Frau Haler. Das Gespräch mit ihr war auch Anlass für einen Besuch dieses einmaligen Denkmals der Hortikultur, dessen wesentliche Merkmale der Autor in diesem Artikel vorträgt. Über Haler sagt er, dass er dem Friedhof »viele seiner Jahre widmete, ... dass er ihm seine einfallreichsten Ideen, seine feinsten Gefühle, seine schönsten Gedanken schenkte.

Eigentümer alter Gegenstände, vor allem Bekleidungsgegenstände sind oft emotional mit ihnen verbunden, erleben sie als einen Teil ihrer Jugend, ihres Lebens. Ebenso ist es nicht möglich, dass ein Liebhaber und Sammler von Hüten, Sonnenschirmen, Kleidern oder Fächern, nicht eine untrennbare Verbindung dieser Gegenstände, oft der Statussymbole, mit den Menschen, mit dem Leben überhaupt empfindet.

Darum merkt man sich lange den Tag, betont der Autor in diesem Artikel, wann, auf welche Weise und wo irgendein Gegenstand entdeckt wurde.

Am Ende des Artikels schlussfolgert der Autor, dass die gesammelten Gegenstände Geschichte machen werden »... Geschichte ohne eigenen Regenschirm und ohne irgendwelche Brillen, Geschichte ohne Perücke und ohne Maske. Und auf jeden Fall ohne Schminke! Jede Epoche verbraucht dick seine Schminke und hinterlässt sie nicht als Erbe den späteren Liebhabern der Schminkerei!